

Den unge far og hans gamle søn

Aldersdialektikken i Helge Rodes ”Min Fader”

Af Søren Schou

Institut for Kultur og Identitet, Roskilde Universitet

Efter at have besøgt en fotoudstilling af Susanne Mertz, der som tema havde forholdet mellem fædre og børn, spurgte en af mine bekendte mig, hvorfor der er så få skildringer af positive relationer mellem far og søn i dansk litteratur. Ja, findes der overhovedet nogen? Det er let at indse, hvorfor der nødvendigvis må være få, i hvert fald i den lødige del af dansk litteratur. Uanset om man vil begrunde det psykoanalytisk, psykologisk eller sociologisk, fremtræder forholdet mellem far og søn som autoritetsforholdet par excellence, og det kalder – eller skriger ligefrem – på den unges oprør. Fremstillinger af forholdet som primært harmonisk vil, skulle man mene, uvægerligt forekomme virkelighedsfjerne.

Men vist findes der skildringer af harmoniske far-søn-relationer i den lødige del af dansk litteratur (og sikkert flere i den underlødige, hvad jeg ikke vil påtage mig at undersøge). I slutningen af Jørgen Paludans roman *Jørgen Stein* opdager titelpersonen med bevægelse og glæde, at han er kommet til at ligne sin far, og der er – forstår man – ikke kun tale om udvortes lighed. Kontinuiteten er bevaret, i det små ganske vist, og det i en tid, der ellers er præget af traditionsopløsning. Paludans svar på miseren er ikke en påkaldelse af Gud, konge og fædreland, men en konservatisme, som er funderet i slægten. Et lige så harmonisk far-søn-forhold, men i fuldkommen kontrast til Paludans slægtskonservatisme, finder vi i Niels J.A. Schous nu temmelig glemte roman *Tapre Hans*, der ikke tilfældigt udkom i 1968. Her får tidens antiautoritære oprør den konsekvens, at alle medlemmerne af en familie, forældre såvel som børn, omgås og opfører sig, som om de var totalt ligestillede.

Disse to eksempler på harmoniske far-søn-relationer er vidt forskellige og har forskellig kunstnerisk vægtfylde (*Tapre Hans* befinder sig i betænkelig nærhed af den lødighedsgrænse, jeg har sat). Det påfaldende er, at de begge afviger fra det gængse konfliktperspektiv for at kunne gennemtrumfe en pointe, som er stærkt idémæssigt styret. Eller rettere to pointer. Hos Paludan redder sønnen sig ud af de brølende og normløse 1920'ere ved at blive som sin far, sådan som denne var, da han endnu fremstod som en myndig og højkompetent amtmand. Hos Schou etableres oprøret mod det gamle samfund ved, at forældrene gør sig til børn. Kort sagt: Harmonien forudsætter i begge tilfælde lighed. Hos Paludan skabes ligheden på faderens niveau og præmisser, hos Schou på sønnens.

Skulle jeg vove en generalisering ud fra dette såre spinkle og uegale materiale, måtte den lyde således: En afvigelse fra konfliktperspektivet er så sjældent forekommende – og måske også så erfaringsfjern – at det kun forsøges anlagt af forfattere, der af den ene

eller den anden grund ønsker at hygge nogle højst specielle ideologiske kartofler i deres værker.

Det er næppe udelukkende mangelen på erfaringstroskab, der afholder de fleste forfattere fra at følge Paludans og Schous eksempler. Lige så vigtigt kan det være, at man risikerer at årelade sin fiktion for al saft og kraft, hvis man afskaffer litteraturens spændingsgenerator par excellence – eller giver afkald på at skildre historiske udviklingsforløb på en måde, der har vist sig at være umådelig virkningsfuld – nemlig den, der består i at lade konflikten mellem far og søn repræsentere en overordnet konflikt mellem to forskellige tidsaldre.

Med disse overvejelser lægger jeg op til en bestemt litterær behandling af far-sønforholdet, som er usædvanlig. Den er ikke konfliktbetonet, men heller ikke banal, og den rummer en betydelig erfaringstroskab. Teksten, digtet ”Min Fader”, er skrevet af Helge Rode og stammer fra samlingen *Den stille Have* (1922).

Helge Rode (1870-1937) var en central skikkelse i 1890’ernes sjælelige gennembrud, men i 1920’erne, hvor digtet blev skrevet, var han ikke just kendt som nogen fornyer, og han stod klart på den konservative fløj i tidens meget omfattende livsanskuelsesdebat. Ikke desto mindre er der træk i digtet, der snarere peger frem mod 1970’ernes bekendelseslitteratur end tilbage mod 1890’ernes symbolisme.

Det er et meditativt digt med lyriske indslag, men i modsætning til de fleste digte af den type tager det udgangspunkt i et forhold – at sønnen nu er ældre, end hans far blev – som nogle læsere, men naturligvis langt fra alle, kender fra deres eget liv. Med et så specifikt emne kan forfatteren ikke forudsætte det erfaringsammenfald mellem forfatter og læser, som er den udtalte baggrund for megen lyrisk digtning af meditativ karakter. Derfor har Helge Rode valgt at tale i eget navn, og derfor har han valgt at lokalisere et vigtigt minde til en bestemt sted, Ordrup Bakke, og altså ikke henlægge det til et ubestemt landskab. Og som en del af 1970’ernes bekendelseslitteratur er ”Min Fader” et prosadigt. Helge Rode vidste godt, hvordan man skrev vers, men har formodentlig ment, at en enkel og upåfaldende form harmonerede bedst med digtets lavmælte refleksioner, og han har nøjedes med at tilføre teksten et diskret jambisk præg. – Her følger digtet:

Min Fader

I

Nu er jeg ældre end min Fader var,
Da han gik bort fra denne Jord saa tidligt,
min milde Fader med den klare Pande
fjern er han nu! – Ak fjern:

II

Jeg mindes, da jeg gik som lille Dreng
med ham ved Haanden over Ordrup Bakke.
Han viste mig den store Vinterhimmel,

som hvælvende sig over Jordens Sne
 og over Skovens mørke rene Bryn.
 Han viste mig de høje klare Stjerner
 Karlsvognens spinkle Guldværk, Store Bjørn
 og hist Syvstjernens funklende Juveler
 og Venus stor og straalende af Mildhed
 og Mælkevejens perlestukne Slør.
 Han viste mig den tætbeskrevne Himmel,
 Hvor tusinde ufattelige Skrifttegn
 i herlig Glans, i Højhed, Stilhed, Vælde
 betød det uudsigelige Navn.

III

Ak denne Aften var vi begge Børn
 alvorlige og fromme, Haand i Haand.
 Han høj og vis, klædt i sin lange Kappe
 og jeg en Pusling kun saa stor som saa.
 Vergil og Dante da de atter gensaa
 de skønne Ting, som Himmelhvælvet bærer
 var ikke mere alvorsfuldt tilmode
 end han og jeg.

IV

Og ofte mindes jeg da han var vred
 og da jeg skjalv for Lynet i hans Øjne,
 min milde Fader med den klare Pande.
 Jeg ønskede mig tidt, at denne Vrede
 var bleven meget længere i min Nærhed
 og havde fulgt mig langt paa Vej i Livet.

V

Nu er jeg ældre end min Fader blev.
 En Ungdom risler nu som Kilder om mig.
 Hvis det forundes mig at leve længe,
 da skal jeg engang staa med hvide Haar,
 Ansigt til Ansigt med min unge Fader.

VI

Da vil han sikkert smile ad sin Dreng
 og spørge: Helge, hvad betyder dette?
 Du kommer her til mig med hvide Haar.
 Ret nu din Ryg og slet de Rynker ud!

VII

Og han vil smile;
 vi vil begge smile
 ad denne alt for sære Maskerade,
 og i det Smil skal jeg paany forynges.

Digtet formulerer tanker og følelser, som digteren ikke kan forudsætte, at alle hans læsere kender fra sig selv. Som allerede antydnet kan det være grunden til, at han træder ud af det lyriske digts generaliserende anonymitet og navngiver sig: Han hedder Helge ligesom forfatteren. Og denne specifikation følges af en anden, der får digtet til at afvige fra centrallyrikkens mainstream; tekstens landskab er ikke alment og ubestemt, men konkret: Ordrup Bakke.

Det særlige ved jegets, ved Helges, situation er, som det siges direkte i anslaget i strofe I, at han nu er blevet ældre, end hans far var, da han døde. Exceptionelt kan det jo ikke siges at være, at en søn bliver ældre end sin fader (og med den støt stigende levealder er det endnu mindre exceptionelt 90 år efter digtets tilblivelse), men det er dog en særlig situation, som kalder på eftertanke og – med et ord, der ikke fandtes dengang – sorgarbejde.

Oplevelsen er paradoksbetonet, dersom man plejer at tage en ubrydelig sammenhæng mellem alder og autoritet for givet: jo højere alder, desto større autoritet. For den lille Helge var faderen den ældre og også den autoritative vejleder. Nu er sønnen selv blevet endnu ældre, men har han også nået faderens niveau som autoritet? Og videre: Har han fået et andet forhold til sin far i dennes egenskab af autoritet, nu hvor han aldersmæssigt så at sige har udkonkurreret faderen?

Det første, han erindrer, er, som skildret i strofe II og III, faderens og sønnens vandring i et natligt vinterlandskab ved Ordrup Bakke. Faderen er den kyndige vejviser, som fortæller om stjernehimlen, og for så vidt fastholdes han i dette erindringsstykke som autoritet. Den visuelle kontrast mellem den høje, kappebærende mand og puslingen er en ydre markering af forskellen mellem formynder og elev.

Men hvorfor er det netop denne erindring fra Ordrup Bakke, og ikke så mange andre mulige oplevelser af faderautoritet, det aldrende jeg kommer til at tænke på? Måske oplevelsen har prentet sig i erindringen, fordi den er overdetermineret, dvs. rummer kontradiktoriske momenter. Den handler naturligvis om autoritet og om vejledning – det fremgår direkte af referencen til Dantes Vergil, men den handler også om, at i mødet med stjernehimlens ufattelige vælde bliver alle mennesker små, og det hedder da også i strofe III: ”Ak denne Aften var vi begge Børn”. Dette erindringsstykke har altså som sit komplekse indhold, at faderen ved denne lejlighed på én gang var vældig, men dog, under himmelhvælvet og for Guds åsyn, ganske lille.

Også i strofe IV mindes faderen, men nu iterativt, og han fastholdes ikke i en særlig situation som i de foregående strofer. Det er hans vrede, der er temaet, de lynende øjne, som drengen skælvede for, men som han ikke desto mindre ofte har ønsket måtte følge ham i årene efter farens død. Det kan forekomme paradoksalt, at det ikke – umiddelbart – er faderens kærlighed, han savner, men hans vrede. Det var en retledende vrede og ikke en destruktiv. At faderens mildhed fremhæves netop her, understreger, at irttesæt-

telserne var motiveret af kærlighed til sønnen, og at det ikke var en vrede, der belastede det fundamentalt harmoniske i deres forhold, men havde vejledning som sit formål, sådan som den allerede omtalte Vergil vejlede Dante.

Stroferne V-VII har fabuleringens karakter. Hvor de foregående strofer var retrospektive, handler resten af digtet om fremtiden. De døde lever videre i de efterlades tanker; i den forstand danner døden afslutningen på et liv, men ikke på et forhold. Det er, med digtets ord, en sær maskerade, Helge Rode fabulerer om, en maskerade, hvor både far og søn er døde, men genopstået og i stand til at føre (himmelske) samtaler. Det sære består i og for sig ikke i, at de ses igen i det hinsidige, for forventningen om det evige liv var en del af trosgrundlaget for en kristen som Helge Rode. Det sære består i de besynderlige ord, Helge lægger sin far i munden.

Helge forestiller sig, at det er i skikkelse af en meget gammel mand, han efter sin død skal gense sin far. Nu bliver der leget med den kun tilsyneladende urokkelige forbindelse mellem alder og autoritet. Som den, der har flest år på bagen fra sit jordiske liv, ser Helge væsentligt mere ældet ud end faderen, hvidhåret, rynket, skrutrygget. Alligevel er det faderen, der stadig er den myndige og strengt formaner sønnen: ”Ret nu din Ryg og slet de Rynker ud!”

Det er to helt forskellige kommandoer. Den sidste, at slette rynkerne, er uladsigsgørlig, eller var det i hvert fald på Helge Rodes tid (før Botox). Den første – ret ryggen! – giver mening, hvis den vel at mærke retter sig mod et ungt menneske med slap kropsholdning, men den er temmelig meningsløs, hvis den adresseres til en olding med en krop, der er kroget af livet.

Tvetydighederne hober sig op, og det er sikkert fuldt bevidst fra Helge Rodes side. Den ældste er den, der ser yngst ud (faderen), og den yngste (sønnen) ligner en olding. Den ungdommelige, men altså ældste, herser med den aldrende, men altså yngste. Faderen giver en ordre, der for den ene halvdels vedkommende er meningsløs, for den anden halvdels angiveligt henvendt til en gammel mand, men giver ret beset kun mening, hvis modtageren er en ung mand.

Der er en præcis pointe i at kalde disse fabuleringer for en maskerade. Noget af det, der kendetegner maskerade, er nedbrydningen af hierarkier, ophævelse af forskelle og ombytninger af enhver art. Den groteske leg med autoritets- og aldersforhold kalder på smilet hos både far og søn. Smilet forener dem, og eftersom et smil virker ungdommeligt, realiseres den udviskning af de ydre tegn på alderdom, som ikke lod sig kommandere bort.

Denne slutning har karakter af dag- og ønskedrøm. Den formulerer en længsel efter faderens nærvær, men også en længsel efter, at nærværet må gestalte sig på to forskellige – ja kontradiktoriske – måder. På den ene side savner drengen faderen som vejleder og opdrager, på den anden side savner han faderen som jævnbyrdig. Her knyttes forbindelsen mellem skildringen af stjernestunden ved Ordrup Bakke i strofe II-III og den afsluttende fabulering i strofe V-VII over gensynet i det hinsidige. Ordrupoplevelsen og gensynsdrømmen er strukturelt ensdannede. Man kan sige, at den overdeterminering, der kendetegnede holdningen til faderen i Ordrupoplevelsen, genfindes i gensynsdrømmen: begge steder fremhæves længslen efter den vejvisende og retledende far – såvel som længslen efter den ligestillede. I denne særlige forstand kan man

naturligvis kalde digtets faderbillede disharmonisk, men ellers er digtet et af de få, jeg kender til, der tematiserer et ganske komplekst far-søn-forhold, som rummer en ganske ukompliceret og uforbeholden varme.

Den fortrøstningsfulde slutning blev ikke Helge Rodes sidste forsøg på at tolke forholdet mellem levende og døde. Et digt fra 1931, som netop hedder "De Døde", handler ikke specifikt om forholdet mellem far og søn, men generelt om forholdet mellem de hedengangne, som fylder stadig mere i den aldrendes bevidsthed, og nutidens feterede letvægtere. Digtet af den nu godt 60-årige forfatter slutter med, hvad han kalder et gådespørgsmål:

Men der er et, som jeg maa gruble paa,
 et Gaadespørgsmaal haardt og graat af Ælde.
 Hvorfor de store Levende er smaa,
 imens de Døde vokser tavst i Vælde?

Til allersidst: "Min Fader" lægger som nævnt op til en selvbiografisk læsning, først og fremmest ved, at jeget tiltales Helge. Jeg skal ikke tage stilling til, præcis hvor langt man bør gå i biografisk retning, men her er under alle omstændigheder et par facts at forholde sig til:

Helge Rode var søn af Gotfred Benjamin Rode (9.3.1830-12.8.1878), som blev 48 år. Helge (16.10.1870-23.3.1937) blev 66 år. Helge var altså syv år, da faderen døde, og ældre end faderen blev han i 1919. Digtet blev offentliggjort 1922, altså hen ved tre år senere. Man får umiddelbart det indtryk ved at læse digtet, at det må være skrevet kort tid efter jegpersonens erkendelse af, at han nu er ældre, end faderen blev, men strengt taget står der intet om den tidsmæssige afstand mellem faderens død og de tanker, der formuleres i digtet. I øvrigt kan digtet jo sagtens være skrevet flere år inden offentliggørelsen i 1922.

Litteratur

Paludan, Jacob (1932-33): *Jørgen Stein*. København: Hasselbalch.

Rode, Helge (1966): "Min Fader" [1922] og "De Døde" [1931], i F.J. Billeskov Jansen, red.: *Den danske lyrik efter 1870*. København: Hans Reitzel.

Schou, Niels J.A. (1968): *Tapre Hans*. København: Borgen.